

Lezingen door deskundigen van Stichting Terebinth

Bert Lever was 22 jaar directeur van het CBG/Centrum voor familiegeschiedenis in Den Haag. Hij is intussen ruim dertig jaar betrokken bij de Bennekomse begraafplaats. Op het ogenblik is hij voorzitter van Terebinth en van de stuurgroep van het Platform Funerair Erfgoed bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Zijn lezingen:

Funerair erfgoed: een terreinverkenning

Deze ontdekkingsreis door de Nederlandse funeraire wereld voert langs prachtige grafmonumenten en eenvoudige grafstenen. Soms doen we daarbij een oude kerk met een oude zerkenvloer aan. Bert Lever vertelt over kunst op begraafplaatsen en over de geschiedenis die er soms letterlijk aan je voeten ligt. Ook gaat hij in op de biodiversiteit op begraafplaatsen en het belang daarvan, bijvoorbeeld vanwege de klimaatverandering. Tot slot zet hij de kansen en bedreigingen voor het funerair erfgoed op een rij.

Markante Nederlanders en hun begrafenissen

Van veel bekende Nederlanders zijn biografieën verschenen. Een biografie is natuurlijk iemands levensverhaal. Biografieën stoppen dan ook nogal eens precies bij het overlijden; de afronding van iemands leven, de uitvaart, blijft dan buiten beschouwing. Toch is daar vaak interessante informatie over te vinden: hoe werd iemand herdacht, wie spraken er bij de begrafenis? Dit levert fascinerende verhalen op. Bert Lever gaat in op een aantal historische begrafenissen (en soms een crematie), inclusief de vraag waar je daarover informatie kunt vinden.

Korrie Korevaart is cultuurhistoricus en werkte ruim dertig jaar bij de Leidse universiteit, onder andere als onderzoeker en universitair docent. Daarnaast maakt ze deel uit van de werkgroep Maria Rust en is zij sinds 2003 bezig met restauratie en behoud van deze historische begraafplaats in Rockanje. Zij is redacteur van Terebinth en bestuurslid van de stichting. Haar onderwerpen:

Funerair erfgoed: (g)een blok aan ons been?

Vergeeten door de familie, lastig bij het oplossen van verkeersproblemen, niet meer rendabel voor kerk of overheid. Zo verdwenen er in de jaren zestig en zeventig veel oude begraafplaatsen. Wat doen we anno 2022 met onze grafmonumenten? Waar zijn oude begraafplaatsen nuttig voor? Hoe pakken we behoud en restauratie aan?

Deze presentatie gaat over cultuurhistorie en over enthousiaste vrijwilligers. Zij werken samen met professionals die het, net als zij, van belang vinden de restanten van het verleden en de kennis daarover voor het nageslacht te bewaren. Ter inspiratie vertelt Korrie Korevaart over de ontwikkeling die de dorpsbegraafplaats Maria Rust in Rockanje doormaakte. De presentatie is interessant voor leden van historische verenigingen, buurtbewoners en anderen: hoe kun je zelf aan de slag gaan?

Waarom werden er zoveel Leidse hoogleraren in Katwijk begraven?

In 2015 werd op de Oude Begraafplaats aan de Zuidstraat in Katwijk het graf gerestaureerd van schrijver Johannes Kneppelhout (1814-1885), beter bekend onder zijn pseudoniem Klikspaan. Ook zestien Leidse hoogleraren vonden daar in de eerste helft van de negentiende eeuw hun laatste rustplaats, hoewel ze niet in Katwijk woonden. Vanwaar toch deze keuze?

Korrie Korevaart vertelt over haar speurtocht naar het antwoord op deze vraag, waarin ook het treurige lot van de twee echtgenotes van predikant Elias Annes Borger (1784-1820) een rol speelt. Haar presentatie is een warm pleidooi voor behoud en onderzoek van onze oude begraafplaatsen en grafmonumenten.

Het laatste huis: over de graven van Johan Huizinga

De internationaal bekende historicus Johan Huizinga (1872-1945) kreeg niet één graf maar twee graven. Hoe dat precies in zijn werk ging, vertelt Korrie Korevaart in haar presentatie over de begrafenissen en de grafsteen van Johan Huizinga, die nog steeds in Oegstgeest bij de Groene Kerk te vinden is. Die grafsteen heeft dezelfde vorm als die van zijn eerste vrouw, die op de Essenhof in Haren (Gr.) werd begraven. Is daar een verklaring voor?

Eward Timmerman studeerde aan de Wageningen Universiteit. Hij is landschapsecoloog en werkt als senior-adviseur Natuur & Landschap bij de Stichting Landschapsbeheer Gelderland. Ook is hij verantwoordelijk voor het natuurbeheer op de natuurbegraafplaatsen van Natuur Wens en bestuurslid van Terebinth. In 2008 was hij betrokken bij het landelijk opschalen van het project Groene kerkterreinen bij Landschapsbeheer Nederland. Hij biedt de volgende lezingen aan:

Biodiversiteit op begraafplaatsen

Historische begraafplaatsen kunnen ook een belangrijke ecologische waarde hebben. Dat kan tot uiting komen in de aanwezigheid van monumentale bomen, bijzondere flora zoals bepaalde stinsenplanten en korstmossen, maar ook van bepaalde insecten, kleine zoogdieren en vogels. Vooral de terreinen in de bebouwde gebieden dienen als toevluchtsoord en rustplaats – voor flora en fauna. Wat kun je zelf doen om de biodiversiteit op de begraafplaats te versterken?

Eward Timmerman geeft in deze presentatie handvatten voor (ecologisch) beheer.

Onderhoud en behoud van historische begraafplaatsen

Het is van belang bij het onderhoud van een begraafplaats om een visie daarop te ontwikkelen. Waarom en hoe wil je een bepaalde begraafplaats of bepaald kerkhof behouden? Dat betekent ook dat er over onderhoud en beheer nagedacht moet worden. Dus over: beheer en aanplant van het groen, materialen en machines die gebruikt worden, onderhoud van grafmonumenten (reinigen, beletteren, lijmen, etc.). Wat kun je zelf en wat laat je aan een professional over?

In deze presentatie baseert Eward Timmerman zich op de praktijkervaring die hij in zijn dagelijks werk heeft opgedaan.

Met vrijwilligers aan het werk op een historische begraafplaats: landschapsbeheer

Goed landschapsbeheer richt zich vooral op het duurzaam in stand houden van het landschap. Naast het ontwerpen van een beheerplan kan men met vrijwilligers het beheer uitvoeren en tegelijkertijd daarmee het draagvlak voor landschapsbeheer proberen te vergroten.

Eward Timmerman gaat bij dit onderwerp in op het mobiliseren van vrijwilligers, hoe je met hen werkt en wat de Arbo en de veiligheid in deze situatie vereisen.

Wim Cappers studeerde geschiedenis en specialiseerde zich als funerair historicus. Als freelancer maakt hij tentoonstellingen en geeft hij lezingen en cursussen. Hij schrijft in vakbladen en in Terebinth, waarvan hij jarenlang hoofdredacteur was. Cappers publiceerde onder meer boeken over de Haagse begraafplaats Oud Eik en Duinen en over de crematiebeweging. Hij promoveerde op de geschiedenis van de funeraire cultuur in Nederland.

Doodse dingen: de rol van begraafplaatsen door de eeuwen heen

Waarom begroeven we onze doden eerst in en rond de kerk? Waarom kwamen er later begraafplaatsen buiten de bebouwde kom? En waarom kiezen mensen nu voor cremeren of een natuurbegraafplaats?

Wim Cappers geeft aan de hand van concrete voorbeelden inzicht in deze veranderingen en verheldert wat de functies van 'doodse dingen' als kerkhoven, klassieke begraafplaatsen, crematoria en natuurbegraafplaatsen in de loop der tijd zijn geweest.

Funeraire natuur: het gevecht tussen groen en grijs

Tegenwoordig vinden we een begraafplaats of een crematorium aantrekkelijk als deze groen is ingericht. Niet voor niets noemen veel begraafplaatsen zich gedenkpark of natuurbegraafplaats. Maar de liefde voor de natuur is van betrekkelijk recente datum. Hoe zagen kerkhoven er vroeger uit? Waarom werden begraafplaatsen later groen ingericht? Wim Cappers gaat in deze lezing in op de 'funeraire natuur' en maakt duidelijk dat wij de natuur weliswaar vaak erg waarderen, maar niet altijd.

Terug naar de toekomst: funeraire vergezichten in het verleden

Gewoonten rond de dood hebben een lange adem. Ze veranderen niet zo snel. Zo zijn wij gewend om overledenen in een kist op een begraafplaats te begraven. Maar lange tijd werd er begraven zonder kist. Als er wat in de gebruiken rond de dood verandert, veroorzaakte dat vaak ophef en soms zelfs geweld. Wim Cappers gaat terug in het verleden en zoomt in op enkele funeraire vergezichten die mensen destijds hadden over het lot van hun stoffelijke resten. Wat kwam er van hun idealen terecht?

Zijn begraafplaatsen duurzaam?

Duurzaamheid is een modewoord. Eten moet duurzaam zijn geproduceerd. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor energie en kleding. Tegenwoordig moet ook de uitvaart duurzaam zijn. Er

is discussie over de vraag welke manier van lijkbezorging zich het meest duurzaam mag noemen. Is dat begraven, cremeren, natuurbegraven of worden cryomeren en resomeren de duurzame vormen van lijkbezorging in de nabije toekomst?

Wim Cappers geeft via een historisch overzicht inzicht in de vraag hoe duurzaamheid in de uitvaartsector kan worden gemeten. De uitkomsten zijn niet zelden verrassend...

Biedermeier-verdriet: het romantisch gehalte van de dood van de ander

Als we 's avonds de televisie aanzetten, kunnen we vaak kijken naar een romantische komedie. Dit genre kent wat ongemakkelijke momenten maar is grappig en eindigt altijd goed. Het woord 'romantiek' heeft nog steeds een gunstige bijklank. Ook in de negentiende eeuw werd de dood vaak romantisch genoemd. Hoe romantisch was het niet om aan tuberculose dood te gaan?

Wim Cappers laat echter met aansprekende voorbeelden zien dat de dood voor Nederlanders in een groot deel van de negentiende eeuw beter kan worden getypeerd als Biedermeier-verdriet. Het gezonde verstand, het verstilde gevoel en het deels door henzelf gevormde geloof waren daarvan de basis.

Bartho Hendriksen is van huis uit toeristisch journalist. Hij was voorzitter van (toen nog) Vereniging De Terebinth. Daarna heeft hij gewerkt als consulent bij de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen, de brancheorganisatie van begraafplaatsen. Hij wandelt graag over begraafplaatsen en heeft voor het tijdschrift *Terebinth* (waarvan hij jaren redacteur was) diverse funeraire wandelingen beschreven.

Over de groene zoden

Veel mensen tonen enige schroom bij het zomaar wandelen over een begraafplaats. Kun je dat wel doen? Begraafplaatsen hebben de laatste jaren de hekken opengezet en bezoekers uitgenodigd om te wandelen over de groene zoden. Bartho Hendriksen neemt de toehoorders mee op een wandeling over een begraafplaats aan de hand van beelden en verhalen. Hoe weet een begraafplaats het verleden en heden te behouden en te koesteren. Wie een dorp of stad wil leren kennen, moet een begraafplaats bezoeken. De graven, architectuur, inrichting, opschriften en sfeer vormen het verhaal van de lokale samenleving.